

»TOTA» JA PUHETILANTEEN TODELLISUUS

Kuvaamme tässä artikkelissa partikkelin *tota* merkitystä kahdesta lähtökohdasta: yhtäältä käytämme keskustelunalyysin metodia (esim. Sacks 1992; Sacks, Schegloff ja Jefferson 1974; Schegloff 2007) päästäksemme käsiksi partikkelin käyttöön ja merkitykseen keskustelupuheessa ja toisaalta kuvaamme sen merkityksen kognitiivisen kieliopin (esim. Langacker 1987, 1991a, 2008) teoriakehyksessä. Aineistona olemme käyttäneet aitoja, tallennettuja keskusteluja. Artikkelin liittyy hankkeeseen, jossa mainittuja tutkimussuuntauksia yhdistämällä kuvataan kieltä siten, että kieliopin kognitiivinen ja sosiaalinen ulottuvuus ovat molemmat mukana. Kielen sosiaalis-kognitiivisen kuvauksen teoreettista pohjaa käsittelemme tämän numeron ensimmäisessä artikkelissa (Etelämäki, Herlin, Jaakola ja Visapää 2009), tässä artikkelissa keskitymme yhden kielellisen elementin kuvaukseen.¹

Partikkeli *tota* kuuluu niiden kielenainesten joukkoon, joita usein pidetään merkityksettöminä ja siten turhina ja jopa ärsyttävinä sanoina. Fennistiikassa on kuitenkin jo pitkään nähty partikkelin *tota* kaltaisilla »pikkusanoilla» tai »täytelisäkkeillä» olevan puhutussa kielessä jonkinlaisia funktioita esimerkiksi puheen tai ajattelun prosessoinnin ilmaisijoina (esim. Ravila 1945: 15; Penttilä 1963: 545; Vuorinen 1981; Huttunen 1986). Keskustelunalyysiä metodinaan käyttävät lingvistit ovat nostaneet esiin niiden vuorovaikutustehtävän (ks. esim. A. Hakulinen 1989, 1998, 2001; Sorjonen 2001; Lappalainen 2004: 111–132; Heinonen 2002). Partikkelia *tota* on siis käsitelty suunnitteluilmauksena, jota

¹ Tämän artikkelin ponnahduslautana ovat toimineet Ilona Herlinin ja Eeva-Leena Seppäsen kanssa pitämämme partikkelin *tota* käyttöä käsitelleet yhteisesitelmät. Lisäksi kiitämme Laura Visapäää yhteistyöstä ja kahta Virittäjän nimeäntä refereetä hyödyllisistä kommenteista.

käytetään »puhetta 'editoitaessa' ja sanoja tapailtaessa tai haettaessa» (ISK 2004 § 861). Suunnitteluilmauksille on osoitettu vuorovaikutustehtäviä: niillä puhuja voi muun muassa varata vuoron ja saada prosessointiaikaa, esimerkiksi aikaa palauttaa muistiin »kadoksissa» olevaa sanaa tai korjata omaa puhettaan (Lappalainen 2004: 128–132). Pyrimme tässä artikkelissa täsmentämään partikkelin tota käyttöä ja merkitystä suunnitteluilmauksena: miksi juuri se valitaan tiettyihin kohtiin puhetta? Esitämme, että sen käyttö suunnitteluilmauksena motivoituu yksittäisiä käyttäjiä skemaattisemmasta merkityksestä.

Tutkimuksemme voidaan lukea niin kognitiivisen kielentutkimuksen kuin vuorovaikutuslingvistiikan alaan kuuluvaksi. Se asettuu erityisesti niiden vuorovaikutuslingvistiikan tutkimusten joukkoon, joissa käytetään keskustelunanalyysin metodia. Hyödynämme myös lingvistisen antropologian piirissä tehtyjä indeksaalisuutta koskevia tutkimuksia (esim. Silverstein 1976; Hanks 1990, 2005; Enfield 2003) ja funktionaalisen kielitieteen piirissä nousseita näkemyksiä kielipista (esim. Givon 1984; Hopper 1998; Du Bois 1980; Chafe 1994; Bybee, Perkins ja Pagliuca 1994). Vuorovaikutuslingvistiset tutkimukset usein ammentavatkin teoriapohjaa juuri funktionaalisesta kielitieteestä ja lingvistiisesta antropologiasta (ks. esim. Keevallik 2003: 21–24; Couper-Kuhlen ja Selting 2001: 1–9). Toisaalta myös pääasiallinen teoriakehyksemme, kognitiivinen kieliooppi, asettuu funktionaalisen kielitieteen alaan. Pyrkimyksemme on ennen muuta kehittää yhtenäistä semanttista teoriaa, jonka piirissä keskustelunanalyysin metodilla saatuja tuloksia voisi entistä täsmällisemmin kuvata. Kognitiivinen kieliooppi tarjoaa varsin pitkälle kehitellyn merkitysteorian, joka kuitenkin jättää tilaa sellaiselle näkemykselle, jonka mukaan kieliooppi kehittyy vuorovaikutuksessa ja palvelee vuorovaikutuksen tarpeita. (Ks. tarkemmin Etelämäki ym. tässä numerossa.)

Kognitiivisen kielioopin perusajatuksia on, että kielellinen merkitys hahmottuu *käsitteistyksenä*. Kielen rakenteet tarjoavat kielenkäyttäjille useita mahdollisia tapoja hahmottaa yksi ja sama asiointi. (Käsitteistyksestä tarkemmin esim. Langacker 2008: 43, 55–89; ks. myös Etelämäki ym. tässä numerossa). Kun analyysin kohteeksi otetaan indeksisiä ilmauksia, jollainen *tota*-partikkeli on, tullaan uudenlaisten kysymysten äärelle. Käsitteistyksen kohteena ja merkityksenä ovat silloin toiminnan ja puhetilanteen elementit. Keskustelunanalyysin näkemys kontekstin dynaamisuudesta avaakin kognitiivisen kielioopin konstruointinäkemystä nostamalla esiin sen, miten kielelliset ilmaukset jäsentävät paitsi asiointiloja myös meneillään olevaa puhetilannetta. Toisin sanoen kieliooppi tarjoaa keinoston jäsentää ja luoda myös vuorovaikutustilannetta.²

Tässä artikkelissa pohdimme partikkelin *tota* avulla sitä, miten puhetilanteen kielellistä konstruointia voisi kuvata kognitiivisen kielioopin teoriakehyksessä. Tulemme ehdottamaan, että partikkelin *tota* merkitystä voisi kuvata AVOIMUUDEN skeemalla: *tota* ilmaisee, että jokin puhetilanteessa on vielä kesken ja kenties ratkaisemattakin. Tarkennamme avoimuuden käsitettä analyysin kuluessa, mutta on jo tässä vaiheessa syytä tuoda esiin se, että partikkelin merkitys näyttää motivoituvan partikkelin kantana olevasta demonstraatiivista *tuo* ja partitiivisijasta. Kielenpuhujien kannalta *tota* ei kuitenkaan hahmotu enää

² Tällainen näkemys kielipista on toki sisällynyt mm. lingvistiseen antropologiaan (esim. Silverstein 1976; Hanks 1990), joiden ajatuksia fennistiseen tutkimukseen ovat soveltaneet erityisesti Laitinen (1992, 1995), Laury (1997), Etelämäki (2006) ja Visapää (2008).

demonstratiivivartalon ja sijapäätteen yhdistelmänä, vaan yhtenä yksikkönä, muodon ja merkityksen yhtymänä (kielellisistä yksiköistä ks. esim. Leino 1993: 61–68).³

Partikkelin *tota* merkitystä on etsittävä kielen vuorovaikutuksellisesta ja toiminnallisesta ulottuvuudesta. Sen kantana oleva demonstratiivi *tuo* on samanaikaisesti referentiaalinen ja indeksinen: se sekä viittaa tarkoitteeseen että jäsentää puhetilannetta (Laury 1997; Seppänen 1998; Etelämäki 2006; referentiaalisista indekseistä ks. esim. Silverstein 1976; Hanks 1992, 2005). Kun muoto *tota* on partikkelistunut, se on kadottanut referentiaalisen merkityksensä: esimerkiksi lausumassa *.h >mutta < mh mää tota, (1.0) .h ostin ne leh:mät* sillä ei enää viitata tarkoitteeseen. Kiinnostavasti demonstratiivi *tuo* näkyy muutenkin olevan altis tietyyntyyppisten erityismerkitysten kehittymiselle. Tietyissä konstruktioissa sitä voidaan käyttää ilmaisemaan episteemis-evidentiaalista modaalisuutta: sillä voidaan ilmaista esimerkiksi jotakin evidenssin laadusta eli siitä, perustuuko lausuman sisältö suoraan evidenssiin, päättelyyn tai kuulopuheeseen (ks. tarkemmin Forsberg 2006; ks. myös Niemi 2007).

Puhetilanteeseen viitataan kognitiivisessa kieliopissa termillä *ankkuripaikka* (*ground*). Sillä tarkoitetaan nähdäksemme pitkälti samaa asiaa kuin keskustelunanalyysissa käsitteellä lausuman *konteksti*: Langackerin (1987: 126–128, 1999: 219) mukaan ankkuripaikka on lausuman taustana toimiva mentaalinen tila, joka rakentuu kielenkäyttötilanteessa (ks. myös Etelämäki ym. 2009: 174–175). Kuitenkin se, miten Langacker kuvaa ankkuripaikkaa, eroaa esimerkiksi lingvistisen antropologian tai keskustelunanalyysin kontekstinäkemyksestä: vaikka Langacker jättää tilaa taustan dynaamiselle tulkinalle, kognitiivisen kieliopin kuvauksissa ankkuripaikka koostuu käytännössä apriorisesti puhujasta, kuulijasta ja puhetilanteen spatiotemporaalisista ulottuvuuksista. Kun puhetilanteen jäsennyksiä kuvataan kognitiivisen kieliopin teoriakehyksessä, ankkuripaikka on mielestämme ymmärrettävä aiempaa dynamisemmaksi ja sosiosentrisemmäksi (myös Laury 2002, sosiosentrisyydestä ks. esim. Hanks 1990: 6–8).⁴ Etenkin indeksisiä ilmauksia kuvattaessa kannattaa ankkuripaikan käsitettä laajentaa siten, että sen lähtökohdaksi otetaan koko vuorovaikutustilanne ja sen toiminnallinen jäsentyminen

AINEISTO

Tutkimuksemme aineistona on vajaat 10 tuntia ääni- ja videonauhoitettuja keskusteluja. Kasvokkaiskeskustelut ovat arkikeskusteluja keski-ikäisten ystäväysten illanvietoista. Pu-

³ Partitiivisijainen kiteymä esiintyy myös muodossa *tuota*, mutta koska aineistossamme (ks. tuonnempana) partikkeli esiintyy aivan muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta muodossa *tota*, viittaamme siihen vain lyhyessä muodossa. Muodon vaihtelun takana on murre-eroja; mahdollisiin tyyli-, tilanne- tai merkityseroihin emme tässä artikkelissa puutu (ks. näistä Lappalainen 2004: 125, 250).

⁴ Itse asiassa Langacker useassa kohdin lukee ankkuripaikan osaksi vuorovaikutuksen jäsennykset, kielellisen toiminnan ja sellaiset psykologiset aspektit kuin osallistujien kommunikaatiiviset pyrkimykset, tieto, emootiot ja osallistujien väliset suhteet (esim. Langacker 1991a: 495–503; 2001: 144–148). Langackerin (1991a: 494–498) mukaan taustan psykologiset ja sosiaaliset aspektit konstruoidaan usein subjektiivisesti; poikkeuksena tästä hän mainitsee performatiivit ja kysymyksen, käskyn ja väitteen puheaktit. Kiinnostavasti Langacker (2001: 144) kuitenkin ehdottaa, että myös vuorovaikutus jäsenyy symbolisesti. Toisin sanoen Langackerinkin mukaan kieliopissa on myös vuorovaikutusta jäsentäviä symbolisia yksiköitä. Esim. englannin partikkelin *uh* merkityksenä Langacker esittää vuoron varaamisen.

helinkeskustelut ovat suurimmaksi osaksi arkipuheluita, mutta joukossa on myös muutama asiointipuhelu. Aineisto on Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitoksen keskusteluntutkimuksen arkistosta.

Taulukko 1. Aineistot.

Videonauhoitetut kasvokkaiseskustelut		
Sg 355	Glögi	01:00:00
Sg398	Kuohuviini	00:40:00
	Yht.	01:40:00
Puhelut		
Sg 094–097	Miesten jutut	03:22:39
Sg 112–113	Ystävykset	01:29:28
Sg 122	Elektroniikkaa	00:23:45
Sg 141–142	Pappila	02:08:00
	Yht.	07:43:52

Tota-partikkelin esiintymiä aineistossa on yhteensä 370. Partikkeli *tota* esiintyy usein yksin (41 %), mutta vielä useammin muiden partikkeleiden tai konjunktioiden yhteydessä.

Taulukko 2. Partikkeli *tota* keskusteluaineistossa

	<i>tota</i>	152
<i>nii</i>	<i>tota</i>	40
<i>et(tä)</i>	<i>tota</i>	34
<i>mutta</i>	<i>tota</i>	29
<i>sit</i>	<i>tota</i>	9
<i>ja</i>	<i>tota</i>	9
<i>no</i>	<i>tota</i>	2
<i>niinku</i>	<i>tota</i>	2
<i>vaan</i>	<i>tota</i>	1
<i>nii jos</i>	<i>tota</i>	1
(konjunktio +)	<i>tota noin ni(in)</i>	38
(konjunktio +)	<i>tota noin</i>	29
(konjunktio +)	<i>tota ni(in)</i>	24
	yhteensä	370

Partikkelin *tota* sisältävät partikkeliketjut voivat olla kaksi- tai useampiosaisia. Yleisimmät kaksijäseniset ketjut *nii tota*, *et(tä) tota* ja *mutta tota* kattavat aineistosta yli neljänneksen (28 %), pidemmät yhdistelmät *tota noin niin*, *tota noin*, *tota niin* neljänneksen (25 %).

▷

Jälkimmäiseen tyyppiin voi liittyä lisäksi jokin konjunktio. Tässä artikkelissa keskitymme yksin esiintyvään *tota*-partikkeliin ja jätämme syrjään kysymyksen siitä, miten ketjuja tulisi kuvata: onko niillä jokin oma merkitys, joka on enemmän kuin osiensa summa? Muiden partikkeleiden ja *tota*-partikkelin erilaisten yhdistelmien omia erityistehtäviä on mielekästä kuvata vasta sitten, kun tiedämme, mitä *tota* yksinään merkitsee. Kiinnostavaa kuitenkin on, että partikkeleilla on yleisemminkin tendenssi ketjuuntua (ks. ISK 2004: 819).

PARTIKKELIN TOTA KONTEKSTIT

Syntaktisesti partikkelit ovat sekakoosteinen ryhmä: ne esiintyvät lausumassa liittynnäisinä tai muodostavat yksinään koko lausuman. Lausuman osana partikkeleita voi jaotella alku-asemisiin ja lausuman sisäisiin. (ISK 2004 § 794, 795.) Partikkeli *tota* on syntaktisesti joustava. Se voi esiintyä vuoron alussa (1). Vuoron keskellä se voi liikkua varsin vapaasti. Se voi esiintyä esimerkiksi kahden lausuman välissä (2), ennen verbiä (3), ennen ajan adverbialia (4), ennen adjektiivia tai substantiivia (5). Partikkelin vapaasta liikkuvuudesta kertoo se, että se voi esiintyä myös lausekkeen keskellä kuten esimerkissä 5. Partikkeli *tota* voi esiintyä vuoron ja lausuman lopussa (6), ja se voi yksin muodostaa vuoron (7).

(1)

- 1 Vesa: mhm, (.) mäki aatteli koht mennä.
 2 Sami: → **tota**, hh (0.8) .mt .hh mä so:ittelen
 3 sit ku me ruvetaa lä:htemää.

(2)

- 1 Viki: kyl siällä on siivottuk kuitenki että; .hh (.) **tota**,
 2 (sun) sää voisit Marilta kysyä.

(3)

- 1 Viki: .h >mutta< mh mää **tota**, (1.0) .h ostin ne leh:mät.

(4)

- 1 Ella: kuulem- (.) mä tule:n i- (.) n: tule:n **tota**< v*ii*den
 2 aikaan hakemaanh

(5)

- 1 Miia: t. hhhh ei: n siis ne on niinkun fyysisesti
 2 ihan >ihan< **tota** erityyppiset #öö# tyyppiset
 3 #Samppa ja **tota**:# .hh Heikki.

(6)

- 1 Viki: .hh mutta me tultiin nyt Tiimariin **tota**,
 2 Meri: ai jaa? no mut< menkääs sinne.

(7)

- 1 Veke: [oliks se se su]n tel^{ta} vai.
 2 Simo: eiku se Pide se (lapu).
 3 (0.5)
 4 Veke: mh
 5 (0.8)
 6 Veke: joo joo.
 7 Simo: °**tota**, °=
 8 Veke: n eihä siin< kylmä tullu sillo.

Esimerkissä 7 huomionarvoista on, että sillä hetkellä kun *tota* tuotetaan, ei ole ennalta määrättyä, muodostaako se oman vuoronsa vai tuleeko siitä vuoronalkuinen partikkeli. Ellei Veke ottaisi vuoroa (rivillä 8), Simo voisi olla seuraava puhuja. Silloin partikkeli *tota* asettuisi vuoronalkuiseksi. Partikkelin lopullinen sijoittuminen vuoronalkuiseksi tai vuorojen väliseksi ratkeaa vasta, kun yksi keskustelijoista ottaa vuoron (ks. tarkemmin esim. 9).

Laskimme noin neljän ja puolen tunnin otoksesta (Sg 355, Sg 094–097), missä *tota* useimmin esiintyy. Otoksessa oli 79 *tota*-esiintymää. Niistä suurin osa (52) oli lausuman keskellä, seuraavaksi yleisin (17) partikkelin *tota* paikka oli vuoron alussa.⁵ Vuoron alkuisista *tota*-partikkeleista 4 oli sellaisia, jotka tulkintamme mukaan olisivat voineet muodostua myös yksin vuoron muodostaviksi, mikäli keskustelukumppani olisi ottanut vuoron. Toisin sanoen niitä seurasi siirtymän mahdollistava kohta. Yksin vuoron muodostavia partikkeleita oli aineistossamme 3 ja vuoronloppuisia 4.

Vaikka *tota*-partikkelit esiintyvätkin suurimmaksi osaksi vuoron alussa tai sisällä, katsomme, että yksin vuoron muodostavat ja vuoronloppuiset partikkelit ovat olemassa oleva ilmiö. Sama ilmiön piiriin kuuluvat ne vuoronalkuiset partikkelit *tota*, joita seuraa tauko. Tällaiset *tota*-partikkelit tulevat kohtiin, joissa aidosti neuvotellaan siitä, mitä seuraavaksi tapahtuu ja kuka ottaa vuoron. Ne saattavat esiintyä esimerkiksi sellaisissa kohdissa keskustelua, joissa *tota*-partikkelin tuottaja on jo edellä antanut vihjeitä siitä, että tuloillaan oleva vuoro on preferoimaton. Katsomme, että tällaisissa kohdissa partikkeli *tota* voi toimia esimerkiksi keinona tarjota vuoroa — ja seuraavaa tekoa — vastaanottajalle ja siten välttää preferoimattoman vuoron tuottaminen. Toisin sanoen partikkelilla *tota* puhuja ei aina varaa vuoroa itselleen, vaan voi tarjota sitä myös keskustelukumppanille. Käsittelemme näitä tapauksia tarkemmin seuraavassa jaksossa (esim. 8, 9 ja 12).

Partikkelin *tota* voi sanoa esiintyvän tyypillisimmin lausuman sisällä tai lausuman alussa. Esitämme kuitenkin, etteivät lausumanloppuiset tai yksin vuoron muodostavat partikkelit *tota* ole yksittäistapauksia tai poikkeuksia. Se, mitä kaikkea partikkeli jäsentää, mikä sen funktio kulloisessakin tilanteessa on ja miten sen kantama merkitys viime kädessä todentuu, saa tulkintansa siitä syntaktisesta ja sekventiaalisesta asemasta käsin, jossa partikkeli kulloinkin esiintyy. Kaikissa tarkastelemissamme asemissa partikkeli *tota* näyttää toimivan tavoin, joista voi hahmottaa jotakin yhteistä. Osoittaaksemme tämän käymme seuraavassa jaksossa läpi edellä esittämämme ympäristöt.

PARTIKKELI TOTA KÄYTÖSSÄ

Tässä jaksossa käsittelemme *tota*-partikkelin esiintymät edellisessä luvussa esitettyjen kontekstien järjestyksessä: ensin kuvaamme vuoronalkuisen ja vuorojenvälisen (esim. 8, 9), vuoronsisäisen (10) ja vuoronloppuisen käytön (12). Sen jälkeen käsittelemme esimerkinomaisesti yhtä erityistä toimintoa, jonka alkuun *tota* tuntuu soveltuvan erityisen hyvin: soiton syyn esittäminen puhelinkeskustelussa (esim. 13 ja 14). Otamme sen

⁵ Laskimme lausumansisäisiksi kaikki sellaiset vuoronsisäiset partikkelit *tota*, joita ennen tai joiden jälkeen ei ollut siirtymän mahdollistavaa kohtaa. Lisäksi joukossa on 5 kesken jääneen vuoronloppuisista partikkelia *tota*. Vuoronalkuisten partikkelien joukkoon laskimme sellaisten lausumien partikkelit *tota*, joilla edellinen puhuja jatkaa itse siirtymän mahdollistavan kohdan jälkeen.

esille siksi, että se valottaa mielestämme hyvin partikkelin *tota* merkitystä. Esitämme, että partikkelin *tota* skemaattinen merkitys on ilmaista, että jokin meneillään olevassa toiminnassa on avoimena. Avoimuuden tulkinta toistuu kontekstista toiseen. Kuten tässä jaksossa osoitamme, *tota*-partikkelin sekventiaalinen ja syntaktinen asema spesifioi sen, mikä kulloinkin konstruoidaan avoimena. Lisäksi *tota* usein implikoi, että toiminta on aloitettu aiemmin keskustelussa.

Esimerkissä 8 on vuoronalkuinen *tota* rivillä 14. Esimerkki on puhelinkeskustelusta, jossa Vesa kutsuu Samin perheineen syömään. Vastauksen sijasta Sami kertoo, että he ovat menossa iltapäivällä kylään toisaalle, mihin Vesa ehdottaa, että Sami poikkeaisi heillä matkalla toiseen kyläpaikkaan (r. 1–3). Tähän Sami vastaa, että heidän on tarkoitus syödä toisessakin kyläpaikassa (r. 4–5). Kutsun hyväksymisen tai hylkäämisen sijasta Sami siis tuottaa kaksi selitystä, joiden voi tulkita ennakoivan kutsun hylkäämistä (ks. Heritage 1996: 266–269; Schegloff 2007: 59, 68–70). Vesa kuitenkin tarjoaa ratkaisua kumpaankin Samin esittämään selitykseen (r. 1–3 ja 7) ja etenee sopimaan vierailun ajankohdasta kysymällä, milloin Sami perheineen on lähdössä (r. 9). Partikkeli *tota* (r. 14) on sen vuoron alussa, joka toimii kysymyksen jälkijäsenenä:

(8)[Kirjolohi.tel, Sg95_b1]

- 01 Vesa: mhm .hh he:i se onki >hyvä idea.< tuutte tän kautta.
 02 meette tästä ohi. syötte tässä jatkatte sit sinne
 03 Ma[ritalle].
 04 Sami: [>nii mutku siälk st< hh siä pääsä sit mhhh
 05 sieläki pitäs hh kato kuulemma viäl syädä.
 06 [.hhh
 07 Vesa: [syötte illemalla siälä sitte.
 08 (.
 09 Vesa: mone aikaa te lähette.
 10 Sami: ↑no phhhh e:i me< noi nyt nukkuu päiväunta
 11 nyt vast molemmat tuala nii,
 12 (.
 13 Vesa: mhm, (.) mäki aatteli koht mennä.
 14 Sami: → **tota**, hh (0.8) .mt .hh mä so:ittelen
 15 sit ku me ruvetaa lä:htemää.

Kysymystä seuraava vuoro (r. 10–11) noudattaa preferoimattoman vuoron käytänteitä: se on monipolvinen, viivyttävä ja selittävä (ks. Tainio 1997: 96). Vuoro alkaa partikkelilla *no* ja kiellolla *e:i me<*. Puhuja kuitenkin keskeyttää itse itsensä ja tuottaa selityksen *noi nyt nukkuu päiväunta nyt vast molemmat tuala nii*. Vuoron alun kielto ja sitä seuraava selitys voisivat ennakoida sitä, että Sami perheineen ei ole lähdössä vielä vähään aikaan, tai sitä, että he eivät vielä tiedä lähdön ajankohtaa. Seuraavan vuoronsa (r. 14–15) Sami aloittaa partikkelilla *tota*.

Kysymys–vastaus-jaksossa partikkeli tuotetaan kohdassa, jossa on vielä avoinna, sisältäkö tuleva vuoro vastauksen vai jotain muuta. Tässä esimerkissä vuoro sisältää jotain muuta: vastauksen sijaan Sami sanoo soittavansa, kun he ovat lähdössä. Kun meneillään olevaa keskustelua tarkastellaan yli vierusparirajojen, partikkeli *tota* tulee kohtaan, jossa tuleva vuoro voisi sisältää myös kutsun hylkäämisen: Sami ei ole vieläkään vastannut puhelun alussa esitettyyn kutsuun, hän on ainoastaan tuottanut useita selityksiä, joiden voisi tulkita ennakoivan kutsun hylkäämistä. Partikkeli tulee siis kohtaan, jossa tuleva teko on monella tapaa avoinna. Samalla se tässä esimerkissä saa tulkinnan, että olipa

tulevassa vuorossa tehty teko mikä tahansa, se tavalla tai toisella kytkeytyy jo aiemmin aloitettuun toimintajaksoon. Pohdimme tätä jatkuvuuden implikaatiota tarkemmin jakson Partikkelin *tota* merkitys lopussa.

On huomionarvoista, että esimerkissä 8 rivillä 14 *tota*-partikkelia seuraa tauko. Keskustelussa pyritään yleensä välttämään preferoimattomien jälkijäsenten tuottamista. Niitä voidaan välttää niinkin pitkälle, että koko vuoro jää tuottamatta: preferoimattoman jälkijäsenen asemesta puhuja voi tuottaa esimerkiksi pelkän selityksen. Samalla keskustelukumppanille tarjotaan mahdollisuutta muokata etujäsentä sellaiseksi, johon voidaan tuottaa preferoitu jälkijäsen. (Ks. esim. Schegloff 2007: 58–96.) Tulkintamme mukaan esimerkin 8 partikkelia *tota* seuraa siirtymän mahdollistava kohta: se tarjoaa Vesalle vielä kerran mahdollisuutta muokata edellä esitettyä kutsua ja kysymystä. Se tulee siis kohtaan, jossa neuvotellaan paitsi kutsuun vastaamisesta myös siitä, kuka toimii seuraavaksi. Jos Vesa olisi ottanut vuoron, partikkeli olisi muodostanut vuoron yksin. (Vuoronalkuisista *tota*-partikkeleista, joita ei seuraa tauko, ks. jäljempänä esimerkit 13 ja 14.)

Seuraavaksi käsittelemme *tota*-partikkelia, joka muodostaa vuoron yksin. Se tulee keskustelussa kohtaan, jossa on epäselvää, kuka puhuu seuraavaksi ja mitä seuraavaksi tapahtuu.⁶ Esimerkkikatkelma on puhelinkeskustelusta. Kysymys (r. 1) tarjoaa puhelua edeltävän päivän eli sunnuntain tapahtumia puheenaiheeksi. (Puheenaiheen synnyttämisestä ks. Button ja Casey 1984; myös Schegloff 2007: 165–180.) Siitä Simo saa aiheen kertoa olleensa mökillä perjantain ja lauantain välisen yön, yöpyneensä teltassa (r. 2–4) ja kokeilleensa sinolikeitintä (r. 6). Kumpikin uutinen saa jatkamaan kehottavan vastauksen (r. 5 ja r. 8) (ks. Button ja Casey 1984: 181–183). Rivillä 10 Simo jatkaakin kerrontaansa alkamalla kuvata sinolikeittimen lämmitystehoa.

(9) [Pakkasasteita, Sg 95_b7]

- 01 Veke: .mh kävitteks te missää.
 02 Simo: → e:i me< sen ihmeemmin, hh (0.8) mut m oltiin (.)
 03 → mök^oillähän me oltii yätä sillon tos (.) te:ltassa
 04 → tossa (.) ä (.) mikä se >perjantai lauantai °yö°<
 05 Veke: → ↑ihan tosi.
 06 Simo: → jooh. (.) me kokeiltii piruttaa sitä Pide sinolikeitintä
 07 siinä.
 08 Veke: → no miten se lämmitti.
 09 (1.0)
 10 Simo: .hh ky::l seh hhh [siel oli]
 11 Veke: → [eiks siä ol]lu pa:kkasta aika paljo.
 12 Simo: öö siäll oli illal vii:stoist ja aamul ka↓heksantoist.
 13 Veke: mhm,
 14 (.)
 15 Simo: niin sit teltas oli lattian rajas aamul oli: (.)
 16 kaks viiva kolme pakkasastetta ja teltan ylhääl
 17 nii oli seitt↓ämän lämmintä.
 18 Veke: mhm, mhm,
 19 Simo: et kyl se sinne y- yläilmaan [nii sen ka(--)]
 20 Veke: → [oliks se se su]n teltta vai.
 21 Simo: eiku se Pide se (lapu).
 22 (0.5)
 23 Veke: mhm

⁶ Vrt. englannin yksin vuoron muodostava *so* (Raymond 2004).

- 24 (0.8)
 25 Veke: → joo joo.
 26 Simo: → °tota, °=
 27 Veke: ⇒ eihä siin< kylmä tullu sillo.

Vastaus kuitenkin keskeytyy kahdesti, kun Veke tuottaa kysymyksen päällekkäispuhunnassa Simon vuorojen kanssa (r. 11 ja 20). Ensimmäinen kysymys (r. 11) keskeyttää vastauksen lähes alkuunsa. Rivillä 12 Simo ottaa vuoron ja vastaa ensin ulkoilman lämpötilaa koskevaan kysymykseen. Riveillä 15–17 hän siirtyy uudelleen kuvaamaan lämmittimen tehoa kertomalla teltan lämpötilasta kytkien siten ulkoilman lämpötilaa koskevan kysymys–vastaus-sekvenssin osaksi kuvausta. (Peräkkäisistä kysymyksistä ks. Sacks 1987: 59–60.) Rivillä 19 hän alkaa tuottaa koostetta vastauksestaan lämmitintä koskevaan kysymykseen: vuoro alkaa parafrasoin merkittävällä partikkelilla *et*, lisäksi pronominin *se* voidaan tulkita viittaavan sinolikeittimeen. Rivillä 20 Veke keskeyttää Simon vuoron esittämällä telttaa koskevan kysymyksen. Vastaus telttakysymykseen (r. 21) saa minimaalisen *mhm*-palautteen (r. 23), joka siirtää vuoron takaisin Simolle, joka ei kuitenkaan ota vuoroa, vaan keskustelussa seuraa tauko (r. 24). Tauko päättyy, kun Veke tuottaa tarkoitteen tunnistamista osoittavan partikkeliketjun *joo joo* (*joo*-partikkelista ks. Sorjonen 2001: 247–255). Nyt Simo tuottaa hiljaisella äänellä lausutun partikkelin *tota* (r. 26).

Veke toisen kysymyksen (r. 20) voidaan tulkita liittyvän meneillään olevaan, teltan lämmitintä koskevaan sekvenssiin, koska myös teltta vaikuttaa lämpötilaan. Toisaalta se esittelee uuden puheenaiheen (ks. *topic proffering*, Schegloff 2007: 169–180). Samalla sinolikeittintä koskeva kysymys–vastaus-jakso jää yhä kesken, koska rivin 20 kysymys keskeyttää vastauksen (r. 19). Riveillä 23–25 Veke ei jatka esittelemästään teltta-aiheesta, mutta ei myöskään selitä kysymyksensä kytköstä vuoroon, jonka kysymys keskeytti. Rivien 23 ja 25 partikkelit eivät anna vihjettä siitä, miksi Veke kysyi teltasta. Rivin 26 partikkeli *tota* tulee sellaiseen kohtaan keskustelussa, jossa keskustelijat voisivat palata puhumaan sinolikeittimen lämmitystekniikasta tai jatkaa teltasta puhumista, ja vuoron voisi ottaa kumpi vain keskustelijoista. Se ilmaisee, että se, mitä seuraavaksi tehdään, on toistaiseksi ratkaisematta. Ratkaisematta on myös se, kuka puhuu seuraavaksi. Rivillä 27 Veke ottaa vuoron, minkä seurauksena rivin 26 partikkeli muodostaa vuoron yksin. Jos Veke ei olisi ottanut vuoroa, olisi Simo kenties jatkanut, jolloin partikkelista olisi muodostunut vuoronalkuinen.

Partikkeli *tota* voi siis muodostaa vuoron yksinkin, jolloin se toimii kokonaisena vuoron rakenneyksikkönä. Sacks, Schegloff ja Jefferson (1974) määrittelevät vuoron rakenneyksikön syntaktisesti, prosodisesti ja toiminnallisesti loppuun saatetuksi puheen yksiköksi, jota seuraa puhujan vaihdon mahdollistava kohta. Siksi yksin vuoron muodostava *tota* on hyvin omanlaisensa vuoron rakenneyksikkö, koska se projisoi jatkoa (ks. jaksoa Partikkelin *tota* merkitys), mistä kertoo myös tasainen intonaatio, jolla partikkeli yleensä tuotetaan.⁷ Sitä ei siis ole ensi näkemältä helppo pitää ainakaan syntaktisesti tai prosodisesti loppuun saatettuna yksikkönä; mutta sitä tietyissä konteksteissa seuraa puhujan vaihdon mahdollistava kohta.

⁷ Emme ole tutkineet partikkelin *tota* prosodiaa systemaattisesti. Havaintomme perustuu korvakuulolta tehtyihin litteraatioihin.

Partikkeli *tota* ei välttämättä projisoi, että jatkossa puhuu *tota*-partikkelin tuottaja, vaan sitä voidaan käyttää keskustelussa kohdissa, joissa on toistaiseksi epäselvää, kuka puhuu seuraavaksi ja miten keskustelu tulee etenemään. Tässä suhteessa yksin vuoron muodostava *tota* tulee lähelle joitakin vuoronalkuisia ja erityisesti vuoronloppuisia *tota*-partikkeleita (ks. esim. 11). Niiden kohdalla on avoimena paitsi se, minkälaiseksi partikkeliä seuraava toiminto muodostuu, myös se, kuka puhuu seuraavaksi. Toisin sanoen vuoronvaihdon mahdollistavissa kohdissa tuotetut partikkelit pitävät avoimena paitsi toimintoja myös osallistumiskehikkoa, puhujan ja vastaanottajan rooleja.

Partikkelin paikka kontekstissa vaikuttaa siihen, mitä sen ilmaiseman avoimuuden piiriin voidaan tulkita. Edellä käsitelimme vuoronalkuista ja vuorojenvälistä partikkeliä *tota*. Esimerkeissä 10 ja 11 taas partikkeli *tota* esiintyy vuoron rakenneyksikön sisällä. Koska se ei ole lähelläkään siirtymän mahdollistavaa kohtaa, se ei ota kantaa osallistumiskehikkoon — toiminnan luonteeseen kylläkin.

Esimerkissä 10 on kolme *tota*-partikkeliä, jotka sijoittuvat kaikki lausuman sisään ja joita voisi käsitellä sananhakuina. Rivin 23 *tota* on osa partikkeliketjua. Esimerkki on keskustelusta, jossa keski-ikäinen aviopari, Miia ja Make, kertoo Sadulle ja Sepelle tyttärensä uudesta poikaystävästä Heikistä. Make tuo ilmi, että Heikki on pienikokoinen (r. 5), mistä alkaa jakso, jonka aikana puhutaan Heikin ulkoisesta olemuksesta ja tasa-painotellaan sen välillä, puhutaanko Heikin koosta naureskellen vai vakavasti. Miian ja Maken toisen tyttären poikaystävä Samppa, joka otetaan puheeksi rivillä 19, on kummallekin pariskunnalle jo tuttu.

(10) [Glögi.kasv, Sg359]

- 01 Miia: semmonen oikein tota semmonen #öö# puhelias
 02 sosiaalinen #öö# [vilkas, vilkas kaveri semmonen
 03 Make: [joo,
 04 Miia: .nff oikei hyväkäytöksinen, tyyppi,
 05 Make: → °se on pienen kokone,°
 06 Satu: ((nostaa kulmiaan))
 07 Miia: joo[:,
 08 Make: [siis joka tavalla siis sellanen, sellanen (.)
 09 hi- [eks oo hñn-
 10 Satu: [hento vai,
 11 Make: → hñntel[ä.
 12 Miia: → [no e:i sitä ny hñnte[läks voi sanoo.
 13 Sepe: [onks se säippänä.
 ((21 sekuntia poistettu))
 14 Satu: → no eiks teillä ny oo valokuvaa et voitas vähän
 15 verra[ta. \$he he he he\$
 16 Miia: → [↓e:i [o,
 17 Make: [no mulla o- olis ollu kamerassani
 18 [kuva muttei oo ei oo mukana sekä.
 19 Satu: → [jos sä Samppaa vertaat nii.
 20 (1.0)
 21 Make: Samppa on [sitte taas (pitempi ja,)
 22 Miia: [t. hhhh e:i:: n siis ne on niinkun fyysisesti
 23 → ihan >ihan< tota erityyppise-t #öö# tyyppiset
 24 → #Samppa ja tota:#.hh Heikki.
 25 (1.2)
 26 Miia: [mutta siis tota mukavia poikia molemmat.
 27 Make: [nii Sam- Samppa on i- pitkä ja komee
 28 vähän niinku minäki,

▷

29 Sepe: [>nii nii nii nii,<
 30 Satu: [nii:.,

Sadun vuoro riveillä 14–15 *no eiks teillä ny oo valokuvaa et voitas vähän verrata*. *She he he* pitää sisällään kaksi toimintoa: kysymyksen valokuvasta ja ehdotuksen siitä, että Miia ja Make vertaisivat Heikkiä Samppaan (vrt. r. 19). Näistä jälkimmäinen on merkitty naurulla ei-vakavaksi, mikä voidaan tulkita osoitukseksi ehdotuksen arkaluonteisuudesta (ks. Haakana 1999): tytärten poikaystävien keskinäinen vertailu ei välttämättä ole soveliasta. Miia ja Make poimivat kumpikin vuorosta kysymyksen valokuvasta ja vastaavat siihen kieltävästi sivuuttaen pyynnön verrata poikaystäviä keskenään (r. 16–18). Rivillä 19 Satu tarjoaa poikaystävien vertaamista keskenään uudemman kerran puheeksi (*second try*, ks. Schegloff 2007: 173–174), tällä kertaa eksplisiittisesti ja ilman naurua.

Miian vastauksessa (r. 22–24) on kaksi partikkelia *tota*. Kumpaakin voisi pitää sana-haun merkkeinä. Kuitenkin puhuja on tulkintamme mukaan hakemassa muutakin kuin pelkkiä sanoja. Ensimmäinen partikkeli *tota* edeltää kuvausta poikien erilaisuudesta (r. 23) tilanteessa, jonka edellä toisen väyehdökkaan ulkoisesta olemuksesta on laskettu leikkiä. Miia ei ole mennyt mukaan leikinlaskuun, vaan on pyrkinyt pitämään keskustelun asiallisena (ks. r. 12). Niin hän tekee nytkin: hän ei loppujen lopuksi lähde vertaamaan poikia, toteaa vain, että nämä ovat erityyppiset. Partikkeli *tota* edeltää siis kuvausta, joka ottaa kantaa paitsi poikien ulkonäköön myös siihen, minkälaista toimintaa poikien kuvaaminen on.

Toinen partikkeli *tota* edeltää Heikin nimen mainintaa (r. 24). Heikkiä ei ole varsinaisesti esitelty keskusteluun nimellä, vaan hänestä on puhuttu Sarin (toisen tyttären) poikakaverina. Heikin nimi on mainittu keskustelussa aiemmin yhden kerran jaksossa, jossa Miia ja Make kertovat, että Sarin uusi poikaystävä on viisivuotiaan pojan yksinhuoltaja. Miia mainitsee nimen vuorossa, jonka aikana hän kertoo, miten nuoresta miehestä tuli yksinhuoltaja (esim. 11 r. 12):

(11) [Glögi.kasv, Sg359]

01 Satu: miten se on yksinhuoltajaks on e- erehtyny. (.) [joutunu.
 02 Miia: [thhhh
 03 (.)
 04 Satu: [päätyny.]
 05 Miia: [no sillä] onh (.) ol[lu semmonen s:i-
 06 Sepe: ((Makelle)) [älä ilman anna si (.)
 07 [(pullon kumminki vai.)] häh [häh häh hä
 08 Miia: [si:llä oli tota:,]
 09 Make: ((Sepelle)) [heh heh heh heh he
 10 Miia: vähinko käyny viis vuatta sitte ja, (.)
 11 ja tota (.) sopineet sitten sen tytön kanssa että,
 12 → (0.5) Heikki ottaa (.) pojan vastuullensa ja, (.)
 13 se on sen kans ny, (.) viis vuatta si ollu.
 14 Satu: aha, onks se sit nuari se tyttö.
 15 Miia: ö no sitä en tiädä (.) sitä en tiädä mutta,

Vuoron ja koko jakson huomionkohteena on siis Heikin yksinhuoltajuus, ja nimi mainitaan vain ohimennen.

Koko se asia, että Sarilla on poikaystävä, on Sadulle ja Sepelle uutinen. Poikaystävän nimen he ovat kuulleet mainittavan vain kerran sellaisen jakson aikana, jonka fokus oli

toisessa uutisessa eli siinä, että poikaystävä on yksinhuoltaja. Samppa taas on vanha tuttu, jonka Satu ja Sepe ovat kaikesta päätellen tavanneetkin. Esimerkissä 10 Miia mainitsee ensin Sampan nimeltä:

- 22 Miia: [t. hhhh ei:: n siis ne on niinkun fyysisesti
 23 → ihan >ihan< **tota** erityyppise-t #öö# tyyppiset
 24 → #Samppa ja **tota**:# .hh Heikki.

Rivillä 24 hän hakee sitä, miten hänen pitäisi mainita Heikki. Mikä on riittävä muttei liian laaja kuvaus: riittääkö pelkkä nimi? (Ks. Sacks ja Schegloff 1979.) Miia siis ei hae sitä »mitä sanoisin» vaan sitä »miten tämän nimeämisen tekisin», minkä merkinä on nimen mainintaa edeltävä *tota*. Samalla *tota* ilmaisee vastaanottajille, että Miia ei pidä itsestään selvänä sitä, että nimi Heikki olisi vastaanottajille tuttu, vaikka nimenhaltija kontekstin perusteella onkin tunnistettavissa. Partikkeli *tota* ei siis pelkästään ole puhujan kognitiivisiin prosesseihin liittyvä asia, vaan keskustelua jäsentävä elementti: »sanahaku» ei aina ole sanan hakemista muistista vaan sen hakemista, miten toimia tulevassa puheessa. Toisin sanoen partikkelin *tota* kohdalla kyse on toiminnan, ei pelkän sanan prosessoinnista.

Seuraavassa esimerkissä, jossa *tota* esiintyy vuoron lopussa, tulee selvästi esiin, että partikkelin käyttö on puhujan keino asettaa seuraava toiminto neuvottelun alaiseksi ja siten vielä avoimeksi. Meri on soittanut Vikin kännykkään, ja Viki kertoo olevansa kaupungilla ostoksilla. Juuri esimerkkitarkkelman edellä Viki on kertonut, että hänellä on uusi astianpesukone. Merin kysymys *no onko hyvä* rivillä 1 viittaa pesukoneeseen. Vikin vastaus on niukka eikä hän jatka koneen kuvailua. Sen sijaan, rivillä 10, hän tuottaa vuoron, joka päättyy partikkeliin *mutta me tultiin nyt Tiimariin tota*.

- (12) [Pesukone.puh, Sg112a1]
 01 Meri: [no onko hyvä.
 02 (.)
 03 Viki: on:↑ kai,
 04 (0.5)
 05 Meri: °m[m:,°
 06 Viki: [semmonen ttä/>mitä mä sanoisin ttä<
 07 (0.7)
 08 Viki: hyvä: hyvä.
 09 (0.3)
 10 Viki: → .hh mutta me tultiin nyt Tiimariin **tota**,
 11 Meri: ai jaa? no mut< menkääs [sinne.
 12 Viki: [mitä sää teet tänää,

Viki lopettaa vuoron partikkelilla *tota*. Partikkeli merkitsee seuraavan toiminnan avoimeksi ja neuvottelunalaiseksi. Se jättää Merin päätettäväksi, jatketaanko puhelua vai aloitetaanko lopetusrutiinit (ks. Schegloff ja Sacks 1973). Kuten näemme katkelmasta, Meri kehottaa Vikiä menemään Tiimariin, jonka jälkeen Viki alkaa sopia seuraavaa tapaamista, mikä on usein osa lopetusrutiineita.

Olemme edellä käsitelleet vuoronalkuisia, -sisäisiä ja -loppuisia *tota*-partikkeleita sekä yksin vuoron muodostavaa partikkelia *tota*. Olemme todenneet, että se ilmaisee toiminnan keskeneräiseksi. Se ennakoi, että jokin teko on tuloillaan ottamatta kuitenkaan välttämättä kantaa siihen, kuka teon suorittaja on. Tietyissä konteksteissa se saa lisäksi jatkuvuuden implikaation.

▷

Kuvaamme vielä partikkelin *tota* käyttöä analysoimalla kahta esimerkkiä (13 ja 14) yhdessä aineistosta nousevassa toiminnossa: partikkeli *tota* tuntuu soveltuvan erityisen hyvin puhelinkeskusteluissa siihen vuoroon, jossa esitetään soiton syy. (Puhelinkeskustelujen aloitusrutiineista ja partikkelien osuudesta ks. A. Hakulinen 1993.) Kummassakaan esimerkissä soiton syytä ei esitetä aivan puhelun alussa. Esimerkki 13 on puhelusta, jossa soittaja haluaa varata ajan hiustenleikkuuseen:

- (13) [Leikkaus.tel, Sg96b7]
 01 S: .mh .nt Pe:kka Virtanen tässä hei,
 02 V: ↑hei?,
 03 S: → onks Kerttu tänää duunissa,
 04 V: on,
 05 S: → .hh **tota** onks sil vapait aikoi tos
 06 iltapäivällä, h
 07 V: #joo,# mitäs sulle tulis.
 08 (.)
 09 V: lei[kkaus]
 10 S: [mun tu:k]ka, hh (.) tu_kan leikkuu joo,

Rivien 3–4 kysymys–vastaus-jakso muodostaa esisekvenssin, jonka aikana soittaja varmistaa, että hänen vakituinen kampaajansa on töissä. Saatuaan myöntävän vastauksen hän siirtyy soittonsa varsinaiseen syyhyn eli ajan varaamiseen. Vuoronalkuinen partikkeli *tota* tulee siis kohtaan, jossa soiton syy on vielä avoin (vaikkakin ehkä arvattavissa); samalla se tulee kohtaan, jossa on jo ennakoitavissa, että seuraavaksi soittaja ilmaisee soiton syyn.

Partikkeli *tota* usein esiintyykin soiton syyn ilmaisevissa vuoroissa erityisesti silloin, kun edellä on puhuttu muista asioista eikä varsinaista soiton syytä ole vielä ilmaistu. Tämä on esimerkkiä 13 selvemmin nähtävissä esimerkissä 14. Osallistujat ovat siinä keskustelleet jo useista aiheista ennen kuin soittaja siirtyy soiton syyhyn rivillä 7:

- (14) [Velipuoli.tel, Sg94a2]
 01 Unto: =se meni#: ö# oikeen hyvä (.) reissu.=>Sepe(ki)
 02 täytti kolkytkuus vuotta siellä ei(h)kä me sitte
 03 .hhh põ:kkyrässä ni yöllä edes mui:stettu et
 04 s(h)ehh t_täy[ttää vuo:]sia£.=.hhh
 05 Atro: [ai jaa,]
 06 Atro: #mm:hy#?
 07 Unto: → mt **tota**< mä o'staa soittelen sen takii
 08 et toi ö mu:tsi soi:tti ja [se](.) sano
 09 Atro: [(mm.)]
 10 Unto: et pitäs mennä pistämään siihen akku
 11 siihen ↑Fii:attiih, .hhh=
 12 Atro: =mm:?
 13 Unto: ja sit pitäs sielt kaattaa jotai niit koivuja
 14 pois.hh
 15 Atro: ai jaa,

Soiton syyn ilmaisevien vuorojen alussa partikkeli *tota* projisoi tulevaa toimintoa paljastamatta kuitenkaan, mikä se tulee olemaan, ja implikoi jonkinlaista yhteistä ymmärrystä meneillään olevan toimintajakson vaiheista. Kuten edellinen esimerkki (14) näyttää, se voi tulla sellaisen vuoron alkuun, joka aloittaa uuden puhejakson suhteessa juuri edeltäneeseen. Samalla se kuitenkin tuo mukanaan jonkinlaisen yhteisymmärryksen implikaation: meillä on yhteistä kulttuurista tietoa puhelinkeskustelujen etenemisestä ja siitä, että soittajalla yleensä

on jokin soiton syy. Tulkinta yhteisymmärryksestä motivoituu partikkelin kantana olevan demonstratiivin *tu* implikoimasta indeksisestä symmetriasta. Indeksinen symmetria tarkoittaa sitä, että keskustelijat ovat keskustelun jatkumiseksi riittävässä yhteisymmärryksessä meneillään olevasta toiminnasta (Etelämäki 2009; ks. myös jaksoa Merkityksen motivaatio). Kognitiivisen kieliopin termein indeksisen symmetrian voisi ymmärtää tilanteeksi, jossa keskustelijat jakavat ankkuripaikan. Uudenkin puhejakson aloittava partikkeli *tota* eroaa tässä suhteessa sellaisista muutosta tai siirtymää ilmaisevista partikkeleista/partikkeliketjuista kuin esimerkiksi *mut(ta)* (ks. esim. 12, r. 10), *mut(ta) kuule* tai *muuten*.

PARTIKKELIN TOTA MERKITYS

Kuten edellä osoitimme, partikkeli *tota* merkitsee keskustelupuheessa, että tilanteen osallistujille on vielä avoimena se, minkälainen kielellinen teko seuraavaksi suoritetaan. Joissain konteksteissa se jättää myös avoimeksi sen, kuka puhuu seuraavaksi. Samalla se implikoi jonkinlaista jatkuvuutta. Tässä mielessä *totan* voi nähdä merkitsevän *avoimuutta* ja implikoivan *jatkuvuutta*. Jatkuvuuden kohdalla on huomattava, että se ei tarkoita tässä ennalta määrättyyttä.

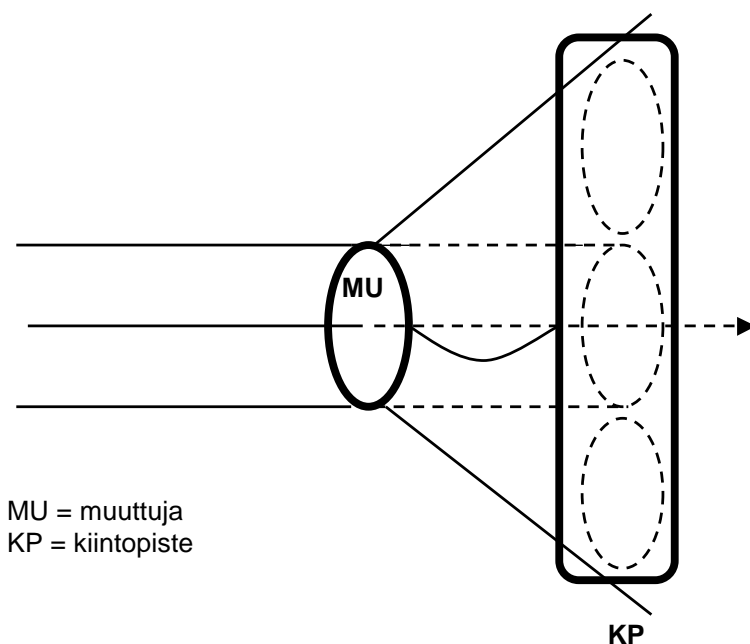
Avoimuus tarkoittaa sitä, että tekeillä olevan toiminnan jokin elementti on prosessoitavana: *totan* lausumahetkellä kumpikaan keskustelijoista ei ehkä vielä tiedä, minkälaiseksi seuraava toiminto tulee muodostumaan. Sillä tavalla *tota* osoittaa tulevan toiminnon huomion kohteeksi. Niiden lausumanalkuisten *tota*-partikkelien, joita ei seuraa tauko, ja lausumansisäisten *tota*-partikkelien kohdalla voidaan olettaa, että puhuja on eri asemassa jatkon suhteen kuin kuulija. Kuitenkin yksin vuoron muodostavien, vuoronloppuisten ja joidenkin vuoronalkuisten *tota*-partikkelien kohdalla avoimena on myös se, kuka partikkelia seuraavan teon tulee tekemään. Partikkelin paikka kontekstissa ohjaa siis tulkintoja siitä, kuka keskustelijoista kulloinkin luotsaa keskustelun etenemistä — vai luotsaako kukaan.

Kognitiivisessa kieliopissa esitetään ajatus todellisuuden dynaamisesta ja evoluutionaarisesta mallista (*dynamic evolutionary model*, Langacker 1991a: 276–279). Sen mukaan todellisuus muotoutuu alati edellisen perustaan: käsitteistäjällä on joka hetki edessään useita mahdollisia todellisuuksia, ja jokin niistä saattaa olla toisia prominentimpi, projisoitu todellisuus (mp.). Malli kuvaa mielestämme myös keskustelun todellisuutta: keskustelijoilla on joka hetki edessään useita etenemisvaihtoehtoja, joista jokin saattaa olla projisoitu ja siten toisia prominentimpi. Keskustelunalyysin näkökulmasta asiaa tarkastellaan puhumalla kielenkäytön kaksoiskontekstuaalisuudesta (Heritage 1996 [1984]: 278–279) ja kontekstin dynaamisuudesta.⁸ Lisäksi se liittyy keskustelunalyysin ajatukseen sekventiaalisista implikaatioista: tietyt puhetoiminnot asettavat joillekin seuraaville toiminnoille vahvemman sekventiaalisen implikaation kuin toisille, esimerkiksi kysymys asettaa sekventiaalisen implikaation vastaukselle. Vaikka partikkelia *tota* edeltäisikin vuoro, joka asettaa sekventiaalisen implikaation partikkelin *tota* sisältävälle vuorolle, nostaa *tota* näyttämölle nimenomaan sen, seuraako esimerkiksi kutsua myöntävä vastaus,

⁸ Kaksoiskontekstuaalisuutta ja kontekstin dynaamisuutta käsittelemme tarkemmin Virittäjän tässä numerossa artikkelissa Etelämäki ym. (2009: 174).

kieltävä vastaus tai selitys sille, miksi vastausta ei anneta (ks. esim. 8). Vastaavasti vaikka partikkeli *tota* olisi lausumassa, joka on jo aloittanut jonkinlaisen tarkoitteen kuvauksen, nostaa se huomion kohteeksi sen, millaisena kuvaus jatkuu ja erityisesti millaiseksi tuleva kuvaus tulee muovaamaan vuoron suorittaman toiminnan (ks. esim. 10).

Langackerin (1991a: 277; 2008: 306) edellä mainittu evolutionaarinen malli kuvaa puhetilanteen dynaamista ja alati kehittyvää todellisuutta. Langacker kuvaa puhehetken todellisuutta sylinterinä, jonka keskellä on nykyhetki ja vasemmalla jo toteutunut tilanne. Nykyhetkestä oikealle aukeaa potentiaalisten tulevien tilanteiden suppilo, jonka keskellä kulkee katkoviivoin kuvattu projisoitu tulevaisuus. Langacker (2008: 307) itse katsoo, että mallinnus toimii lähtökohtana episteemistä modaalisuutta ilmaisevien verbien kuvauksessa. Tässä artikkelissa käytämme kuviota hyväksemme havainnollistaaksemme partikkelin *tota* ilmaiseman relaation luonnetta (kuvio 1).

Kuvio 1. Partikkeli *tota* ja puhetilanteen todellisuus.

Omassa kuviossamme sylinterin keskellä on puhetilanteen nykyhetki: se on merkitty sylinterin poikkileikkaukseen vahvennetulla ympyrällä. Nykyhetken vasemmalla puolella on jo toteutunut puhetilanne, jota kuviossa osoittaa yhtenäisillä viivoilla piirretty putki. Nykyhetken oikealle puolelle avautuu mahdollisten tulevien tilanteiden valikko, jota kuviossa havainnollistaa aukeava suppilo sekä sen sisään katkoviivoin piirretyt ympyrät. Nuoli kuvaa ajan etenemistä. Katkoviivat puhetilanteen oikealla puolella havainnollistavat sitä, että kyse on mahdollisten tilanteiden sarjasta: puhehetkellä ei ole tiedossa, mikä tilanteista (kuviossa katkoviivoin piirretyistä ympyröistä) toteutuu. Lopulta tuleva tilanne määräytyy vasta sen mukaan, minkälaiseksi partikkelia *tota* seuraava ilmaus muokkaa meneillään olevan toimin-

nan. Samoin vasta partikkeli itse saa tilannekohtaisen tulkintansa vasta tulevasta tilanteesta käsin: sitä seuraavasta ilmauksesta käsin selviää, voidaanko partikkelin tulkita ilmaiseen esimerkiksi epäröintiä, sanahakua tai vuoron tarjoamista keskustelukumppanille.

Näkemyksemme mukaan partikkelissa *tota* kiteytyy skemaattisesti puhetilanteen nykyhetken todellisuus. Se tuo näyttämölle puhetilanteen nykyhetken viitepisteeksi, josta käsin avautuu mahdollisten tulevien toimintojen valikko. Ehdotamme, että partikkeli *tota* profiloi relaation, jonka osapuolina ovat nykyinen ankkuripaikka eli puhetilanne ja tulevien toimintojen avoin valikko. Kuviossa 1 relaatio on merkitty vahvennetulla viivalla, joka yhdistää puhetilanteen ja tulevien toimintojen valikon.

Kognitiivisessa kieliopissa kielellisten yksikköjen merkitys kuvataan hahmoksi eli profiiliksi, joka asettuu tiettyyn kehukseen. Ilmauksen hahmo voi olla joko olio tai relaatio. Esimerkiksi substantiivit ja pronominit profiloivat olion, verbit, adpositiot ja adverbit taas relaation. Relationaalisten entiteettien profiiliin kuuluvat sekä relaation osapuolet että niiden välinen suhde. (Esim. Langacker 1991b: 23.) *Tota*-partikkeli asettaa relaation osapuolet siten, että muuttujaksi (MU) nousee puhetilanteen nykyhetki, joka tulkitaan suhteessa tuleviin, mahdollisiin toimintoihin. Toisin sanoen vasta tuleva puhe kiinnittää partikkelin *tota* tulkinnan. Relaation kiintopisteenä (KP) toimii siis tuleva puhehetki, joka näyttäytyy partikkelin lausumahetkellä nykyhetkestä avautuvana mahdollisten toimintojen valikkona.

Kielenkäyttötilanteesta irrotettuna lausumien profiilit ovat hyvin skemaattisia, kuten kuvio 1 osoittaa. Siihen tulkintaan, jonka kielellisen ilmauksen profiilit lopulta saavat, valikoituu kulloinkin se osa ilmauksen kehystiedosta, jonka konteksti tekee tilanteessa relevantiksi (Langacker 1987: 118–120). Kehykseksi jäsentyy se kognitiivinen alue, jota vasten ilmaus saa tulkintansa. Kognitiivisia perusalueita ovat muun muassa kolmiulotteinen avaruus, haju, maku, väri, kosketusaistimukset, tunteet ja aika (Langacker 1987: 148–150). Ehdotamme, että yhdeksi alueeksi voisi lukea myös vuorovaikutuksen. Kuten edellä olemme osoittaneet, partikkelin *tota* ilmaiseman relaation osapuolet ovat hetkiä puhetilanteessa ja siten lähtökohtaisesti vuorovaikutuksellisia. Siksi katsomme, että partikkelin *tota* kehyyksenä on vuorovaikutuksen alue.

Olemme lähteneet kuvaamaan partikkelin *tota* merkitystä AVOIMUUDEN skeemalla; avoimuudella tarkoitamme tässä yhteydessä keskeneräisyyttä ja ratkaisemattomuutta (adjektiivin *avoin* merkityksistä ks. Parvinen 1994: erit. s. 215–216). Tällaisena merkitystä kuvaavana käsitteenä avoimuus tulee vähintäänkin lähelle Johnsonin (1987) mielikuvaskemoja: ne ovat ruumiilliseen kokemukseen pohjautuvia hahmotustapoja, jotka syntyvät vuorovaikutuksesta ympäristön kanssa ja jotka vaikuttavat erilaisten kognitiivisten prosessien taustalla (ks. tarkemmin tässä numerossa Etelämäki ym. 2009: 179–180). Aineistomme *tota*-partikkelien kategoriassa avoimuus on Langackerin käsittein superskeema (Langacker 1987: 381): se on laajin mahdollinen yleistys, joka voidaan suodattaa eri käytöistä; toisin sanoen se on merkitys, jonka keskustelupuheen *tota*-partikkelit kantavat kontekstista toiseen.

Avoimuus on myös skeema, joka spesifioituessaan sopii yhteen niiden käyttöjen kanssa, joita fennistiikassa *tota*-partikkelille on aiemmin hahmoteltu: epäröinnin ilmaiseminen (Penttilä 1963: 545), sananhaku, vuoron keskeneräisyyden osoittaminen, itsekorjaus, vuoron varaaminen (Lappalainen 2004: 128–131) sekä paluun merkki (*tota* osana partikkeliketjua ks. Heinonen 2002). Emme katso, että mikään edellä luetelluista toiminnoista olisi sinänsä partikkelin *tota* merkitys. Kuitenkin partikkelin *tota* skemaattinen merkitys tekee siitä

▷

sopivan näihin toimintoihin. Partikkelien kohdalla on syytä pitää mielessä, että partikkelit ja muut indeksiset ilmaukset usein kasaantuvat. Kiteytyneet partikkeliketjut ilmaisevat hienojakoisempia ja spesifimpiä merkityksiä, jolloin merkitys syntyy lopulta partikkelien yhteispelistä. Kohdistessaan huomionsa pelkästään yhteen partikkeliin kielentutkijan on oltava varuillaan sen suhteen, kuvaako esimerkiksi *tota*-partikkelin merkitykseen asioita, jotka itse asiassa tuottaa edeltävä *niinku* tai *kuule* tai kiteytymä kokonaisuudessaan.

Edellä esitetyn avoimuuden merkityksen lisäksi katsomme, että *tota* näyttäisi tuovan mukanaan jonkinlaisen jatkuvuuden implikaation. Kun partikkeli *tota* esiintyy vuorossa, joka jatkaa jotakin jo edellä aloitettua toimintaa, syntyy helposti tulkinta, että partikkelin *tota* merkityksenä olisi jatkuvuuden osoittaminen. Esimerkiksi kun partikkeli *tota* esiintyy vierusparin jälkijäsenen alussa, sen tulkitaan merkitsevän sitä, että puhuja prosessoii, min-käläisen jälkijäsenen hän tuottaa. Toisin sanoen sen tulkitaan ilmaisevan, että meneillään oleva vuoro jatkaa etujäsenen aloittamaa sekvenssiä. Partikkeli *tota* voi kuitenkin esiintyä myös vuoroissa, jotka aloittavat uuden toimintajakson. Esimerkki 13 kuitenkin näyttää, että *tota*-partikkelin sisältävät jaksot eivät välttämättä jatka juuri sitä toimintaa, joka on ollut meneillään juuri edeltävässä vuorossa. Esimerkissä hän vuoro aloittaa uuden toiminnon: *tota*-vuoro ei siis luo jatkuvuutta »mikrokontekstiin». Jatkuvuus on tulkinnavaraista ja implisiittistä, sen sijaan avoimuus on eksplisiittisesti läsnä kontekstista toiseen.

Kognitiivisessa kieliopissa eriasteisten merkitysten problematiikkaa kuvataan predikaation hahmo/kehys-jaon kautta. Joidenkin merkitysten katsotaan olevan keskeisempiä kuin toisten: osa merkityksistä kuuluu sanan merkityksen kehykseen ja aktivoituu vain tietyissä, niitä tukevissa konteksteissa. (Langacker 1987: 161–166; 1991a: 544.) Partikkelin *tota* merkityksessä siis jatkuvuus olisi merkitys, joka kuuluu predikaation kehystietoon eikä reaalistu jokaisella *totan* käyttökerralla. Sen sijaan jatkuvuuden merkitys voi aktivoitua kehyksestä silloin, kun konteksti tukee sellaista tulkintaa peräkkäisistä vuoroista ja toiminnoista. Vastaavasti Hanks (1990: 51–53) kuvaa eriasemaisia merkityksiä kirjoittamalla merkityspiirteistä, joista toiset ovat keskeisempiä kuin toiset. Vähemmän keskeiset merkitykset ovat pääteltävissä kontekstivihjeiden avulla, mikäli konteksti tukee näiden merkitysten tulkintaa (mp., ks. myös Enfield 2003: 83–85). Vaikka nämä merkitykset eivät kuulu sanan merkityksen ytimeen, sanat voivat implikoida näitä merkityksiä. Kyse on siis siitä, mitä kaikkea voi tulkita kielellisen yksikön mukanaan tuomaan merkitykseen, ja mikä on sitä, mikä tulee siitä tilanteesta, jossa yksikköä käytetään.

MERKITYKSEN MOTIVAATIO

Pohdimme tässä luvussa sitä mahdollisuutta, että partikkelin *tota* merkitys motivoituisi sen diakronisista lähtökohdista; ainakin tällainen tarkastelu voi valottaa partikkelille edellä hahmottelemaamme merkitystä. Tarkastelemme ensin lyhyesti demonstratiivin *tu* ja partitiivisijan merkityksiä. Lopuksi pohdimme, mitä muodon *tota* merkityksessä on tapahtunut, kun se on kehittynyt partikkeliksi.

Kognitiivisen kieliopin mukaan demonstratiivit profiloivat olion, jonka viitepisteenä toimii kulloinenkin ankkuripaikka. Ankkuripaikka sisältyy demonstratiivien alaan, mutta vain implisiittisesti: ne eivät tuo ankkuripaikkaa tai demonstratiivin profiloiman olion ja ankkuripaikan välistä suhdetta näyttämölle. (Langacker 1999: 219–220; 2002: 8–11.) Sen

sijaan ne konstruoivat ankkuripaikan subjektiivisesti, deiktisinä elementteinä, sisällyttäen kuitenkin ankkuripaikan alaansa (Langacker 2002: 17). Vaikka kognitiivisen kieliopin teoriaan sisältyykin ajatus ankkuripaikan konstruoinnista, kuvataan demonstratiivit siinä pitkälti perinteisesti: niiden nähdään sijoittuvan spatiaaliselle alueelle ja ilmaisevan tarkoitteen tunnettuuden astetta sekä etäisyyttä puhujaan. Uudemmassa kognitiiviseen teoriaan väljästi lukeutuvassa demonstratiivitutkimuksessa spatiaalista näkemystä on jonkin verran purettu: pronominien funktioksi ymmärretään se, että ne osoittavat tarkoitteen keskustelijoiden yhteisen huomion kohteeksi (Brisard 2002; Diessel 2006).

Toisaalta demonstratiivien ja anaforan kuvaus on viime vuosikymmeninä muuttunut radikaalisti, kun tutkijat ovat ottaneet käyttöönsä aitoja keskusteluaineistoja (muista kielistä esim. Fox 1987; Hanks 1990; Enfield 2003; suomesta esim. Laury 1997; Seppänen 1998; Duvallon 2006; Etelämäki 2006). Laury (1997: 58–127) katsoo, että demonstratiiviviittauksilla puhuja luo osallistujien kulloisetkin huomiopiirit.⁹ Se, miten suomen demonstratiiveilla luodaan yhteistä huomiopiiriä, on spesifioitavissa demonstratiivien indeksisen ja referentiaalisen merkitysulottuvuuden avulla (Etelämäki 2006).

Koska demonstratiiveilla viitataan tarkoitteeseen puhetilanteesta käsin, niiden merkitykseen sisältyy tarkoitteeseen suuntautuva eli referentiaalinen ja puhetilanteeseen suuntautuva eli indeksinen ulottuvuus (Silverstein 1976; Hanks 1990: 36–40). Keskustelunalyysin valossa demonstratiivien indeksinen merkitysulottuvuus jäsentää vuorovaikutuskontekstia ilmaisemalla, ovatko puhuja ja vastaanottaja(t) yhteisymmärryksessä toiminnasta, josta käsin viittauksen tarkoite on tunnistettavissa. Demonstratiivi *tu* suuntautuu puhetilanteeseen siten, että se implikoi puhujan ja vastaanottajan olevan riittävässä yhteisymmärryksessä meneillään olevasta toiminnasta (Etelämäki 2006). Demonstratiiviviittauksen tausta voidaan siis olettaa toiminnalliseksi, mihin suuntaan viittaisivat myös viimeaikaiset kokeelliset tutkimukset (Poesio, Sturt, Artstein ja Filik 2006). Tarkoitteeseen demonstratiivi *tu* taas suuntautuu siten, että se ilmaisee tarkoitteen olevan tarkastelun ja tulkinnan kohteena. Siksi sen referentiaalinen merkitys jäsentyy avoimuudeksi. Demonstratiivi *tu* siis ilmaisee, että tarkoitteen tulkinta on vielä meneillään: sen tarkoite ei ole kiinnittynyt kehykseen, jossa se saa lopullisen tulkintansa.

Partitiivi taas voi ilmaista olion rajaamattomuutta tai määrältään avointa massaa, kun se liittyy yksikölliseen nominiin (Leino 1993: 292; ISK 2004: 1186). Partitiivi saa siis joko osaa ilmaisevan tulkinnan (*ota tota juustoa*) tai tulkinnan, jossa kvantifiointi jää avoimeksi (*luen tuota kirjaa, täällä on tuota sumua*). Verbiprosessin kannalta rajaamattomuus merkitsee sitä, että partitiiviohje ilmaisee imperfektiivistä aspektia, ja silloin ilmaus fokusoi prosessiin eikä prosessin lopputulokseen (vrt. *luen tuota - luen tuon*) (ISK 2004: 1186; Leino 1991: 156–164; Helasvuo 1996: 19–20; Heinämäki 1994).¹⁰

Partikkeli *tota* on kieliopillistunut demonstratiivin *tu* partitiivimuodosta: oletettavasti tietyissä käyttöyhteyksissä se on alkanut elää omaa elämäänsä muusta paradigmas-

⁹ *Huomiopiirin* idea on alun perin peräisin Terho Itkoselta (1966, 1979).

¹⁰ Kysymyksen partitiivisijan profilista sinänsä jätämme tässä yhteydessä auki: kognitiivisessa kieliopissa lähtökohtaisesti semanttiset sijat vertautuvat adpositioihin ja saavat relationaalisen tulkinnan; kieliopilliset sijat, jotka osoittavat verbiprosessin pääjäsenet, osoittavat oliota (Langacker 1991a: 235; 1999: 35–36), mutta monissa kielissä jyrkkä jako kieliopillisiin ja semanttisiin sijoihin on osoittautunut ongelmalliseksi (ks. Jaakola 2004: 22–23).

ta irrallaan. Eri kielistä, myös suomesta, tunnetaan runsaasti tapauksia, joissa nominin tai pronominin taiputusmuoto kieliopillistuu adverbiksi tai adpositioksi (esim. *lopulta, sivulla; niin, näin, noin*). Toisaalta myös monet suomen konjunktiosta on selitetty pronominikantaisiksi, esimerkiksi *kun, jos, jotta ja että*.¹¹ *Tota* ei ole adverbi: se ei voi saada määritteitä eikä toimia määritteenä (vrt. *aivan niin, niin ihana*) (ISK 2004: 769). Se on partikkeli, mutta partikkelienkin kategoriassa se on omalaatuinen. Toisin kuin esimerkiksi dialogipartikkelit (esim. *niin*, ks. Sorjonen 2001) tai konjunktiot *tota* ei ole responsiivinen tai ilmaise kytköstä partikkelin *tota* sisältävän vuoron ja edeltävän kontekstin välillä. Sen sijaan *tota* suuntaa tulevaan kontekstiin, minkä vuoksi sitä usein nimitetäänkin suunnitelupartikkeliksi.

Langackerin (1999: 59–60) mukaan yksi kieliopillistumisen mekanismi on se, että aiemmin olion profiloitu kielen yksikkö alkaa profiloida relaatiota. Dialogipartikkelien ja konjunktioiden kohdalla relaatiotulkinta on ilmeinen: ne profiloivat puhetilanteen nykyhetken ja jonkin aiemman kontekstin välisen suhteen. Vastaava merkityksenmuutos on nähdäksemme tapahtunut, kun demonstratiivin *tuo* partitiivimuoto *tota* on partikkelistunut: Partitiivimuoto *tota* profiloi näyttämölle olion, jonka hahmon tulkinnan määrittävä kehys ei ole vielä puhehetkellä vakiintunut. Partikkeli *tota* taas profiloi suhteen sen lausumahetken ankkuripaikan ja tulevan, toistaiseksi avoimen toiminnon välille. Sillä tavalla se kohdistaa hetkeksi huomion itse puhetilanteeseen.

Edellä sanotun valossa näyttää siltä, että kun demonstratiivin *tuo* partitiivimuoto on kieliopillistunut partikkeliksi, se on menettänyt referentiaalisuutensa, eli sillä ei enää viitata tarkoitteisiin. Toisin sanoen se ei enää profiloi oliota; sen sijaan se on alkanut profiloida suhdetta. Sen aiemmin kantama referentiaalinen merkitys on suuntautunutkin puhetilanteeseen ja tullut osaksi partikkelin *tota* indeksistä merkitystä.¹² Samalla puhetilanne itsessään on siirtynyt näyttämölle relaation muuttujaksi. Partikkelin *tota* kohdalla referentiaalinen avoimuus on muuttunut siten ilmaisemaan meneillään olevan toiminnan avoimuutta. On luontevaa ajatella, että muutosprosessi olisi saanut lisätukea partitiivin kantamasta avoimuuden ja rajaamattomuuden merkityksestä.

LOPUKSI

Olemme edellä esittäneet, että partikkeli *tota* profiloi suhteen puhetilanteen nykyhetken ja tulevan toiminnon välille. Toisin sanoen se tuo puhetilanteen näyttämölle. Ajatus puhetilanteen näyttämöllepanosta on mukana kognitiivisessa kieliopissa. Langackerin mukaan ankkuripaikka tuodaan näyttämölle erityisesti puhetilanteeseen tai osallistujiin viittaavilla deiktisillä eleenteillä (*tässä, nyt, minä ja sinä*). Performatiivit (*lupaen sinulle, etten enää pelaa uhkapelejä*) tuovat näyttämölle lisäksi teon, jonka puhuja lausumallaan suorittaa. (Langacker 1991a: 494–495, 504.) Kuitenkin puheen toiminnallisen ulottuvuuden kuvaus on kognitiivisessa kieliopissa jäänyt kovin vähäiseksi: toiminta koodautuu kielioppiin

¹¹ Adverbien, postpositioiden ja partikkelien kieliopillistumisesta ks. L. Hakulinen 1979; 1999; Ojutkangas 2001; partikkelista *niin* myös Sorjonen 2001: 9–10.

¹² Partikkelien *niin* ja *joo* kehityksestä referentiaalisesta indeksistä ei-referentiaaliseksi indeksiksi ks. Sorjonen 2001: 13–17.

väitteen, käskyn tai kysymyksen puheakteina (indikatiivi, imperatiivi, interrogatiivi) ja performatiiveina (*käsken, pyydän, lupaan* jne.). Tässä kognitiivisen kieliopin ero keskustelunanalyysiin on selkeä: keskustelunanalyysin lähtökohtana on se, että kussakin keskustelutilanteessa tuotetaan ainutkertaisia toimintoja keskustelijoiden yhteistyönä. Kielioppiin kuuluu elementtejä, jotka mahdollistavat toimintojen ja tulkintojen reaaliaikaisen monitoroinnin ja tuottamisen. Partikkeli *tota* on juuri sellainen. Esitämmekin *tota*-analyysin valossa, että toiminnallinen tausta asettuu yhdeksi ankkuripaikan ulottuvuudeksi.

Vaikka ankkuripaikan ja puheen toiminnallisuuden kuvaus on kognitiivisessa kieliopissa jäänyt vähälle, jättää teoria kuitenkin tilaa niiden mukaan ottamiseen. Langacker (1991a: 497) toteaa muun muassa: »The express content of the sentence is thus grounded in the circumstances defining the speech act, and those circumstances are themselves an aspect of its meaning.» Tässä hän tulee hyvin lähelle Silversteinin (1976) ajattelua ja myöskin keskustelunanalyysin näkemystä siitä, että kaikki kielenkäyttö on viime kädessä indeksistä (Heritage 1996). (Ks. myös Etelämäki 2006: 17–19; Visapää 2008: 90.) Lisäksi Langacker (2001: 146) esittää, että mikä tahansa kielen käyttötapahtuman puoli — jopa vuorottelu — voi emergoitua kielelliseksi yksiköksi. Kognitiivisessa kieliopissa ei ole kuitenkaan analysoitu sellaisia kielen elementtejä, joiden merkitys on toiminnallinen.

Jos otamme todesta sen, että mikä tahansa puhetilanteen puoli voi tulla kielelliseksi yksiköksi, silloin myös kontekstin muokkaamisen keinot on otettava jollakin tavalla mukaan kielen kuvaukseen. Indeksiset kielenyksiköt eroavat muusta kielenkäytöstä siinä, että niiden merkitysalaan kuuluu ankkuripaikka. Siksi niiden tutkimus valaisee sitä, miten ankkuripaikka jäsenyy: minkälaisia konventionaalisia puhetilanteen jäsennyksiä kieliopissa on. Kielioppi jäsentää toimintoja siinä missä maailman asiointilojakin.

Olemme tässä artikkelissa rakentaneet sellaista merkityksen kuvausta, joka ottaa huomioon sekä kielen kognitiivisen että vuorovaikutuksellisen ulottuvuuden. Projektimme alussa pohdimme sitä, miten keskustelunanalyysin ajatus kaksoiskontekstuaalisuudesta sopii kognitiivisen kieliopin puhujakeskeiseen teoriaan. Keskustelunanalyttiset tutkimukset ovat näyttäneet, kuinka dynaaminen puhetilanne on: kukin vuoro saa tulkintansa viime kädessä vasta seuraavassa vuorossa. Kieli luotaa eteen- ja taaksepäin, koska vasta tulkintojen varmistaminen tulevassa vuorossa mahdollistaa aidon intersubjektiivisuuden. Tässä artikkelissa olemme antaneet partikkelille *tota* kuvauksen, jossa näyttämölle tuodaan myös tuleva toiminto. Ehdottamamme kuvauksen valossa voidaan ajatella, että partikkeli *tota* saa tulkintansa suhteessa siihen, minkälainen toiminta valikosta valikoituu. Partikkeli *tota* kiteyttää tulkinnan dynaamisen luonteen itsessään, sillä sen voi viime kädessä tulkita vasta sitä seuraavan puheen kehityksessä.

LÄHTEET

- BRISARD, FRANK 2002: Introduction: The epistemic basis of deixis and reference. – Frank Bisard (toim.), *Grounding. The epistemic footing of deixis and reference* s. xi–xxxiv. Berlin: Mouton de Gruyter.
- BUTTON, GRAHAM – CASEY, NEIL 1984: Generating topic: The use of topic initial elicitors. – J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.), *Structures of social action. Studies in Conversation Analysis* s. 167–190. Cambridge: Cambridge University Press.

▷

- BYBEE, JOAN – PERKINS, REVERE – PAGLIUCA, WILLIAM 1994: *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: The University of Chicago Press.
- CHAFE, WALLACE 1994: *Discourse, consciousness, and time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. Chicago: The University of Chicago Press.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – SELTING, MARGRET 2001: Introducing interactional linguistics. – Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Studies in Interactional Linguistics* s. 1–22. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- DIESSEL, HOLGER 2006: Demonstratives, joint attention, and the emergence of grammar. – *Cognitive Linguistics* 17 s. 463–489.
- DU BOIS, JOHN 1980: Beyond definiteness: The trace of identity in discourse. – Wallace L. Chafe (toim.), *The pear stories: Cognitive, cultural and linguistic aspects of narrative production* s. 230–274. Norwood, N. J.: Ablex.
- DUVALLON, OUTI 2006: *Le pronom anaphorique et l'architecture de l'oral en finnois et en français*. Bibliothèque finno-ougrienne 15. Paris: L'Association pour le développement des études finno-ougriennes.
- ENFIELD, N. J. 2003: Demonstratives in space and interaction: Data from Lao speakers and implications for semantic analysis. – *Language* 79 s. 82–117.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronominista tämä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2009: The Finnish demonstrative pronouns in light of interaction. – *Journal of Pragmatics* 41 (1) s. 25–46.
- ETELÄMÄKI, MARJA – HERLIN, ILONA – JAAKOLA, MINNA – VISAPÄÄ, LAURA 2009: Kielioppi käsitteistyksenä ja toimintana: Kognitiivista kielioppia ja keskustelunanalyysia yhdistämässä. – *Virittäjä* 113 s. 162–187.
- FORSBERG, HANNELE 2006: Modaalinen *tu*. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin* s. 80–105. Helsinki: SKS.
- FOX, BARBARA 1987: *Discourse structure and anaphora*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GIVÓN, TALMY 1984: *Syntax: A functional-typological introduction*. Volume 1. Amsterdam: Benjamins.
- HAAKANA, MARKKU 1999: Laughing matters. A conversational analytical study of laughter in doctor–patient interaction. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI 1989 (toim.): *Suomalaisen keskustelun keinoja 1*. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1993: The grammar of opening routines. – *SKYn vuosikirja* s. 149–170.
- 1998: The use of Finnish *nyt* as a discourse particle. – Andreas H. Jucker & Yael Ziv (toim.), *Discourse markers: Descriptions and theory* s. 83–96. Amsterdam: John Benjamins.
- 2001: On some uses of the discourse particle *kyl(lä)* in Finnish conversations. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Margaret Selting (toim.), *Studies in Interactional Linguistics* s. 171–198. Amsterdam: John Benjamins.

- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- 1999: *Luennot suomen kielen partikkeleista*. Toim. Yrjö Lauranto ja Tapani Lehtinen. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HANKS, WILLIAM F. 1990: *Referential practice: Language and lived space among the Maya*. Chicago: University of Chicago Press.
- 1992: The indexical ground of deictic reference. – Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.), *Rethinking context* s. 46–76. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2005: Explorations in the deictic field. – *Current Anthropology* 46(2) s. 191–220.
- HEINONEN, MARI 2002: *Ni(in), ni tota ja tota ni* paluun merkkeinä puhelinkeskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1994: Aspect as boundedness in Finnish. – Carl Bache, Hans Basbøll & Carl-Erik Lindberg (toim.), *Tense, Aspect, and Action: Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology* s. 207–233. Berlin: Mouton de Gruyter.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1996: A discourse perspective on the grammaticization of the partitive case in Finnish. – *SKY 1996 Yearbook of the linguistic association of Finland* s. 7–34.
- HERITAGE, JOHN 1996 [1984]: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Jyväskylä: Gaudeamus.
- HERLIN, ILONA 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HOPPER, PAUL J. 1998: Emergent grammar. – Michael Tomasello (toim.), *The new psychology of language* s. 155–175. London: Lawrence Erlbaum.
- HUTTUNEN LEENA 1986: Täytesanat jyvaskyläläisessä puhekielessä. – *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osaraportti 4* s. 81–97. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARIJA-RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, TERHO 1966: Tutkimus suomen asyndetonista. – *Virittäjä* 70 s. 402–423.
- 1979: Zur Semantik und Pragmatik der Finnischen Demonstrativa. – Christoph Gläser & János Puszty (toim.), *Festschrift für Wolfgang Schmalchler zum 70. Geburtstag*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 12 s. 113–127. Wiesbaden: Harrassowitz.
- JAAKOLA, MINNA 2004: *Suomen genetiivi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JOHNSON, MARK 1987: *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination and reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- KEEVALLIK, LEELO 2003: *From interaction to grammar. Estonian finite verb forms in conversation*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 34. Uppsala.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 99 s. 337–357.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar I. Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- 1991a: *Foundations of Cognitive Grammar II. Descriptive application*. Stanford:

▷

- Stanford University Press.
- 1991b: *Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar*. Berliini: Mouton de Gruyter.
- 1999: *Grammar and conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2001: Discourse in Cognitive Grammar. – *Cognitive Linguistics* 12 s. 143–188.
- 2002: Deixis and subjectivity. – F. Brisard (toim.), *Grounding. The epistemic footing of deixis and reference* s. 1–28. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2008: *Cognitive Grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAURY, RITVA 1997: *Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- 2002: Interaction, grounding and third-person referential forms. – F. Brisard (toim.), *Grounding. The epistemic footing of deixis and reference* s. 1–28. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LEINO, PENTTI 1991: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- NIEMI, JARKKO 2007: »Voihan sitä noinkin ajatella»: Myönnyttelymuotin rakenne ja käyttö. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PARVINEN, LIISA 1994: Polyseeminen avoin. – Pentti Leino ja Tiina Onikki (toim.), *Näkökulmia polysemiaan. Suomen kielen kognitiivista kielioppia* 2 s. 189–235. Kieli 8. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- POESIO, MASSIMO – STURT, PATRICK – ARTSTEIN, RON – FILIK, RUTH 2006: Underspecification and anaphora: Theoretical issues and preliminary evidence. – *Discourse Processes* 42 s. 157–175.
- RAVILA, PAAVO 1945: Lauseeseen liittyneet irralliset ainekset. – *Virtittäjä* s. 1–16.
- RAYMOND, GEOFFREY 2004: Prompting action: The stand-alone »so» in ordinary conversation. – *Research on Language and Social Interaction* 37(2) s. 185–218.
- SACKS, HARVEY 1987: The preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation. – Graham Button & John R. E. Lee (toim.), *Talk and social organization* s. 54–69. Clevedon: Multilingual Matters.
- SACKS, HARVEY 1992: *Lectures on conversation*. Vol. 1 & 2. Toim. Gail Jefferson. Oxford: Blackwell Publishing.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1979: Two preferences in the organization of reference to persons in conversation and their interaction. – G. Psathas (toim.), *Everyday language: Studies in Ethnomethodology* s. 15–21. New York: Irvington.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest systematics

- for the organization of turn-taking for conversation. – *Language* 50 s. 696–735.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1996: Turn organization: One intersection of grammar and interaction. – Ochs, Elinor & Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), *Interaction and grammar* s. 52–133. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2007: *Sequence organization in interaction: A primer in Conversation Analysis I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHEGLOFF, EMANUEL – SACKS, HARVEY 1973: Opening up closings. – *Semiotica VIII (4)* s. 289–327.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit. Tämä, tuo, se ja hän viittamassa keskustelun osallistujiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1976: Shifters, linguistic categories, and cultural description. – Keith B. Basso & Henry A. Selby (toim.), *Meaning in anthropology* s. 11–55. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001: *Responding in conversation: A study of response particles in Finnish*. Amsterdam: Benjamins.
- TAINIO, LIISA 1997: Preferenssijäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 93–110. Helsinki: Vastapaino.
- VISAPÄÄ, LAURA 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktiosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VUORINEN, RIITTA 1981: Puhekielen täytelisäkkeistä. – M. K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia puhekielestä* s. 79–96. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14.

»TOTA» AND THE REALITY OF SPEECH SITUATION

This article examines the particle *tota* ‘well, uhm’ from two perspectives: the authors first use the method of Conversation Analysis to examine the meaning of *tota* in spoken interaction and then describe the meaning within the framework of Cognitive Grammar. Additionally, the authors consider the possibility that the meaning of the particle *tota* is motivated by its root demonstrative *tuo* ‘that’ and the partitive case. This study belongs to the fields of Cognitive Grammar and interactional linguistics. The data consist of ten hours of audio and video recorded conversations.

The particle *tota* is examined in a variety of syntactical and sequential positions, and it appears to be highly flexible. It appears most commonly within a turn, but can also appear at the end of a turn and can even constitute an entire turn by itself. The authors posit that examples in which the *tota* particle either forms an entire turn or comes at the end of a turn are by no means one-off incidences or exceptions to the rule. The particle *tota* is not always used by the speakers for keeping the turn to themselves, but is also used in situations where the question of who will be the next speaker is genuinely open.

In the authors’ analysis the schematic meaning of the particle *tota* is to express that some aspect of the currently on-going action is still open.

▷

This notion of openness recurs from one context to another, while the syntactical and sequential placement of the particle specifies what aspect of the action will be interpreted as open: for instance, the roles of the speaker and the recipient(s) in the participant framework; the up-coming action; or the formulation of the up-coming expression, and therefore also the up-coming action.

As their starting point, the authors take the central idea of Cognitive Grammar that linguistic meaning can be understood as conceptualisations. Because the particle *tota* is an index, i.e. a word whose function is to organise a given speech situation, examining it opens up a new set of considerations in Cognitive Grammar. The authors consider the ways in which a speech situation is conceptualised in language and the ways in which these conceptualisations could be described within the framework of Cognitive Grammar.

The authors make use of Langacker's description of the dynamics and evolution of reality. The article presents a model in which the particle *tota* profiles a relation between two moments of a speech situation: the current, on-going one and the approaching one. The present moment of the speech situation acts as a trajector, while the approaching moment — or, more specifically, the selection of potential actions opening up from the present moment — is seen as the landmark. According to this model, the interpretation of the current moment of a speech situation is only determined once the nature of the following moment has been realised. The model thus follows the idea familiar from Conversation Analysis: the interpretation of a turn-at-talk is realised in the speech that follows it.

The article considers what can be interpreted as being part of the meaning of a linguistic unit, while relating to each other the ways in which meaning is understood in Conversation Analysis, linguistic anthropology and cognitive linguistics. The article expands upon the theory of cognitive grammar by broadening the understanding and purview of a speech situation. Central to the authors' hypothesis is the idea that a speech situation must be considered more dynamic than the view offered by Cognitive Grammar, and as the product of cooperation. Additionally, the authors open up a discussion of the ways in which the results achieved by using the method of Conversation Analysis might be depicted more precisely by bringing them into the realms of a unified semantic theory. ■

Kirjoittajien yhteystiedot (address):

Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos

PL 3

00014 Helsingin yliopisto

Sähköpostit:

etunimi.sukunimi@helsinki.fi